

Curiositats arquitectòniques d'època moderna al Pla d'Urgell

Joan Yeguas i Gassó

Museu Nacional d'Art de Catalunya

RESUM: Amb aquest títol tan ambigu, la pretensió d'aquest article és donar a conèixer diferents aspectes artístics, relacionats amb l'ofici del mestre de cases d'època moderna (el que s'entén com dels segles XVI, XVII i XVIII), que han anat sorgint en diferents passejos per la comarca del Pla d'Urgell. Tots els aspectes són inèdits, i en la major part dels casos es tracta de béns no catalogats, ni a nivell local.

PARAULES CLAU: arquitectura, època moderna, Pla d'Urgell.

ABSTRACT: With this ambiguous title, the objective of this article is to make public different artistic aspects related to the profession of house building in Modern age (what we understand as 16th, 17th and 18th centuries), that have been showing up during some outings in Pla d'Urgell county. All the aspects are unpublished and most of them are uncatalogued estates, not even locally.

KEYWORDS: architecture, Modern age, Pla d'Urgell.

UNA LLINDA DEL SEGLE XVI A MOLLERUSSA

L'obra (fig. 1) es troba a la baixada d'un pàrquing del carrer Onze de Setembre, número 15. Per la zona on es localitza, a la part de darrere de l'avingu-

Figura 1.- Llinda amb l'escut de Maria, Mollerussa, 1588 (foto: J.Y.).

da Ferrer i Busquets, podria tractar-se d'alguna resta de l'antic hostal de Cal Met. En tot cas seria una resta aprofitada d'alguna altra banda, atesa l'antiguitat de la llinda, i més quan, de l'hostal esmentat, només n'hi ha memòria des del segle XIX.

En relació amb la llinda, aquesta mesura 205 x 59 cm, i està partida en dos trossos. Trobem una inscripció amb la data dins unes targes: ANI 1586. A la part central hi ha un escut rodejat de perles que conté l'anagrama de Maria a l'interior (les lletres M i A lligades), el qual s'alça sobre un element decoratiu que podria identificar-se amb unes tires de cuir, que apareix habitualment en els motius heràldics, i el conjunt està coronat per un àngel. Tot i que l'ús del motiu decoratiu i les perles de la Maria, juntament amb l'ús de targes rectangulars, podria fer-nos pensar amb una llinda del segle XVIII, la tipologia dels números, sobretot el 8, remet clarament a la manera que es feien a finals del segle XVI i inicis del XVII (fixeu-vos en la data 1588 de Cal Martí a Llorenç de Vallbona o la de 1608 a la porta de l'església de La Pobla de Massaluca).

LA PORTA DE L'ESGLÉSIA DE TORREGROSSA (1679). OBRA DE GASPÀR ROCA?

La porta de l'església parroquial de Torregrossa (fig. 2) porta la data inscrita, l'any 1679. Lladonosa ha estat un dels pocs que n'ha fet un esment puntual: "façana renaixentista austera, amb la portalada emmarcada per columnes adossades i un frontó triangular".¹ Comentari que ha estat repetit en textos de caire divulgatiu, ja sigui en paper o a Internet.

¹ J. LLADONOSA i PUJOL, "Torregrossa", *Gran Geografia Comarcal Catalana*, vol. 10, Barcelona, 1981-1985, p. 248.

Figura 2.- Gaspar Roca (?), porta de l'església parroquial de Torregrossa, 1679 (foto: Josep Maria Cabau).

Figura 3.- Gaspar Roca, porta de l'Ajuntament de Tàrrrega, 1674 (foto: J.Y.).

Aquesta portada està clarament inspirada en la porta de l'Ajuntament de Tàrrrega (fig. 3), que duu la data de 1674. La casa consistorial de Tàrrrega fou realitzada entre 1673 i 1676 pel mestre de cases Gaspar Roca. Podria ser que l'obra torregrossina fos d'aquest mestre? Sobre Roca sabem que era manresà, que està documentat des de 1650 fins a la seva mort el 1687, i, al marge de l'esmentada obra targarina, també va treballar el 1650 a la parroquial de Matamargó (Solsonès), el 1663 contractava el santuari del Sant Dubte a Ivorra (Segarra), el 1666 construïa la capella de la Mare de Déu del Socors a l'església d'Agramunt (Urgell), entre 1672 i 1681 és el responsable de les obres a l'església de Tàrrrega, el 1676 contracta l'aixecament de la Capella de Santíssim a la catedral de Solsona, i el 1682 rep l'encàrrec de visurar l'obra del monestir de Sant Ramon del Portell.²

CAL FRANCÈS D'EL POAL (1698-1699). JERONI BARBOSA I FRANCESC VER

En relació amb les cases de finals del XVII i de tot el segle XVIII, sovint poca cosa sabem més enllà de la data que apareix inscrita a les llindes de portes i falcons. En el cas de Cal Francès d'El Poal (fig. 4) hi ha una llinda amb el nom de l'amo de la casa: IAVME IVAN MASSIA, és a dir, Jaume Joan Macià; i una data que pot resultar confusa, 11669999 (fig. 5), però per les dates documentals que aportem podem afirmar que es tracta de 1699 (hi ha duplictat dels números 11 66 99 99). El promotor i la data es corroboren a través d'un document, el qual facilita molta informació sobre la construcció de l'edifici (vg. apèndix documental).

Aquest document, a part de la història de la construcció d'una casa, també explica una curiosa història familiar després d'un llarg procés judicial que va durar aproximadament vint anys. Tenim dos cunyats: un era Martí Estales, fill i hereu de Josep Estales i la seva muller; i l'altre era Jaume Joan Macià, casat el 9 d'abril de 1696 amb Maria, filla primogènita del dit Josep Estales i esposa. Martí Estales hauria nascut l'any 1693, doncs. S'informa que Macià no estava obligat a pa-

² R. PLANES i ALBETS, "L'ampliació de la catedral de Solsona pel Bisbe Lluís de Pons: la construcció de la Capella del Santíssim Sagrament al solar de la casa de la ciutat (1675)", *XXXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Cardona, 1997, vol. II., p. 81-86; M. GARGANTÉ, "Les cases consistorials a les comarques de Ponent, un ressò classicista en l'arquitectura civil catalana dels segles XVII i XVIII", *Locus Amoenus*, núm. 7 (2003-2004), p. 242-244; M. GARGANTÉ, "L'arquitectura de les cases consistorials urgellenques d'època moderna (s. XVII-XVIII): influències i variants", *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 19 (2006), p. 209-212; M. GARGANTÉ, *Arquitectura religiosa del segle XVIII a la Segarra i l'Urgell. Condicionants, artífexs i pràctica constructiva*, Barcelona, 2006, p. 370-371.

Figura 4.- Jeroni Barbona i Francesc Ver, Cal Francès, El Poal, 1699 (foto: J.Y.).

gar els fruits entre els quatre i els catorze de l'hereu (perquè el mantenia), i això s'hauria de fixar el 1707; després, fins la data de la sentència (2 de febrer de 1719) no s'hi va poder cultivar res "per rahó de les guerres, per haver quedat lo poble del Poal ynabitat". Al voltant del 1700, Macià s'hauria trobat amb la mort dels sogres, amb un cunyat i hereu amb minoria d'edat, i havent de portar tota la terra familiar. Amb la resolució, Macià havia de retornar les terres a l'hereu legítim, però a canvi volia que l'hereu l'indemnitzés per les diferents inversions realitzades de la seva butxaca. Per això, ens trobem davant un llistat de despeses, totes certificades pel seu corresponent rebut: el pagament dels censos al senyor d'El Poal (5 lliures i 12 sous per any, més endarreriments, un total de 31 lliures), dues curioses factures farmacèutiques per medicaments (una a un apotecari de Bellvís i una

Figura 5.- Detall de la llinda de Cal Francès d'El Poal (foto: J.Y.).

altra a un altre apotecari d'El Palau d'Anglesola, d'1 lliura i 8 sous cadascuna), la realització de dues novenes (una per al sogre i una altra per a la sogra, per un valor total de 16 lliures i 2 sous), la liquidació de la dot de la muller d'en Macià (120 lliures) i el reguitzell d'obres realitzades a la casa pairal, fins arribar a la suma total de 289 lliures 7 sous i 2 diners.

Les obres constructives són bastant detallades. El cost salarial dels mestres de cases és de 55 lliures, gràcies a un rebut signat el 15 de maig de 1698, i coneixem el seu nom: Jeroni Barbona i Francesc Ver. La fusta es va pagar el 29 de març del 1698, i va valer 22 lliures i 5 sous, i el seu transport unes altres 6 lliures; es va anar a buscar a Tèrmens, cosa que indica que segurament era originària del Pirineu, i hauria baixat pel riu Segre o la Noguera Pallaresa. Es van utilitzar 1.662 teules, que, juntament amb el seu transport, van costar 22 lliures, 12 sous i 4 diners. La pedra picada i la pedra dels fonaments, i el seu transport "des de la pedrera de Arbeca al Poal", a raó d'un sol viatge diari, van costar 60 lliures. La calç i el seu transport, també des d'Arbeca, i l'arena (no sabem d'on es va agafar), tot pel preu de 30 lliures. Les canyes, i el seu transport, "per cubrir la dita casa", pel preu de 2 lliures i 10 sous. I la paret mitjanera per un preu de 12 lliures i 10 sous. Anys després es farien algunes reformes. El 20 de setembre de 1716 es satisfan 21 lliures a un fuster de Sant Martí de Maldà, per tres portes de fusta i tapineres (fustes per fer tàpia). Segurament per a aquestes portes es van necessitar vuit golfos de ferro, 5 lliures i 12 sous pagats a un ferrer d'El Palau d'Anglesola. Finalment, també apareixen dues sitges per posar gra, amb una capacitat per a 300 quarteres, i el cost de fabricació s'establí a raó de 2 sous per quartera, amb un preu final de 30 lliures.

CA L'ARDERIU DE BELLVÍS (1790) OBRA DELS ALBAREDA?

Al carrer Major número 49 de Bellvís trobem la casa anomenada Ca l'Arderiu (fig. 6). Per al bon observador, es tracta d'una casa amb elements arquitectònics cridaners. L'element formal més potent són unes motlures de les finestres que són d'un disseny de gran qualitat. Un aspecte interessant és el treball d'escultor en pedra que trobem a diferents llocs: la data de 1790, l'any en què fou realitzada l'obra (fig. 10); una mena de volutes a l'extrem de la faixa que separa la planta baixa i el primer pis; dues

Figura 6.- Francesc Albareda I i II, Ca l'Arderiu, Bellvís, 1790 (foto: J.Y.).

conquilles a la balconada, una a sota la pedra que fa de terra, i una altra amb decoració de rocalla que centralitza la llinda del balcó (fig. 8); i, finalment, dos caps d'homes (amb ulls grossos i bigoti) que exerceixen de gàrgoles, ja que per la boca dels quals surt l'aigua recollida a la teulada (fig. 7). La gerra amb flors que hi ha sobre la llinda d'entrada, fins i tot la pròpia motllura de la mateixa porta, podria ser d'unes altres reformes, potser d'inicis del segle XX.

La tipologia dels números que trobem a Ca l'Arderiu ens remet directament a obres documentades pels mestres de cases Francesc Albareda I i II, o pare i fill, membres d'una nissaga originària d'Os de Bala-

Figura 7.- Home amb bigoti, detall de Ca l'Arderiu (foto: J.Y.).

Fig. 8.- Conquilla, detall de Ca l'Arderiu (foto: J.Y.).

Figura 9.- Conquilla, detall de l'església parroquial d'El Palau d'Anglesola (foto: J.Y.).

guer (la Noguera). Compareu els números de Bellvís amb: el del campanar d'El Poal, de 1790 (fig. 11); el de l'església d'Els Arcs, de 1792 (fig. 12); el del temple de Maldà, de 1798; o el de la parroquial d'El Palau d'Anglesola, de 1802 (fig. 13), on també podem veure les semblances palmàries amb una conquilla que trobem a la façana del mateix temple (fig. 9). També podeu comparar les motlures i els números amb Cal Tonet d'Els Arcs, també de 1802.

Els Albareda apareixen documentats entre 1777 i 1805, i treballen conjuntament. Entre les seves obres documentades sabem que el 1785 contracten l'església d'Ivars d'Urgell, el 1790 obren el campanar d'El Poal, el 1792 treballen a l'església d'Els Arcs, el 1793 capitulen l'església de Rocafort de Queralt, el 1798 feinegen a l'església de Maldà, el mateix 1798 acorden la construcció de l'església d'El Palau d'Anglesola (pacte ampliat el 1799 i subcontractat el 1800), i en data indeterminada (abans de 1805) fan l'església d'Os de Balaguer, el temple dels Escolapis de Balaguer, una capella a l'església balaguerina de Santa Maria, i el campanar de Castelnou de Seana.³ Entre obres atribuïdes, jo mateix vaig comentar la

³ J. YEGUAS; I. PUIG, *L'església parroquial de Palau d'Anglesola*, El Palau d'Anglesola, 2003, p. 51-53; M. GARGANTÉ, *Arquitectura religiosa del segle XVIII...*, citat, p. 150-151 i 441.

Figura 10.- Data de 1790, detall de Ca l'Arderiu (foto: J.Y.).

Figura 11.- Data de 1790, detall del campanar d'El Poal (foto: J.Y.).

Figura 12.- Data de 1792, detall de l'església parroquial d'Els Arcs (foto: J.Y.).

Figura 13.- Data de 1802, detall de l'església parroquial d'El Palau d'Anglesola (foto: J.Y.).

seva intervenció entres cases d'Els Arcs: Ca la Guerxa d'Els Arcs (1797), Cal Tonet (1802) i unes reformes a Cal Ciprià (també de 1802); i també vaig apuntar la possibilitat que haguessin treballat en l'antic molí del comte de Balaguer (1786).⁴

DUES CASES DE TIPOLOGIA SIMILAR: FONDARELLA I MIRALCAMP

A la plaça Major de Fondarella, al costat de Cal Renyé, trobem una casa amb una balconada interessant (fig. 14). Té una llinda amb la inscripció epigràfica del promotor de l'obra i la datació: ANTON / BOSCH / ANY 1791. Paral·lelament, al capdamunt del carrer Major de Miralcamp, al costat de l'església de l'antic convent de monges, trobem una altra casa amb una balconada curiosa (fig. 15), a la llinda de la qual hi ha una inscripció amb la datació en números romans: MDCCXCIV (1794).

Figura 14.- Balconada a Fondarella, 1791 (foto: J.Y.).

Figura 15.- Balconada a Miralcamp, 1794 (foto: J.Y.).

⁴ J. YEGUAS, "Fragment d'art: vària linyolenca, el calze de Camillo Valota, aportacions als catàlegs de Lluís Bonifàs i Francesc Albareda II", *Quaderns de "El Pregoner d'Urgell"*, núm. 23 (2010), p. 80-82.

Es tracta de dues balconades amb una tipologia molt similar i de datació molt pròxima. En concret, es tracta d'un encoixinat d'allò més sofisticat, que podria relacionar-se amb un mateix mestre de cases, que per ara resta en l'anonimat. Tot i l'interès arquitectònic i decoratiu, cap de les dues cases estan recollides com a béns culturals d'interès local.

EINES REPRESENTADES A LES FAÇANES DE CASES

L'art sempre parla dels artistes, dels promotors, de l'estil decoratiu d'una època, del gust, de les creences religioses o vitals, entre moltes altres coses. A part de tot això, les façanes de les cases catalanes del segle XVIII són molt cridaneres, de forma sistemàtica hi trobem datacions i també noms dels promotors (fet que puntualment es podia trobar des de finals del segle XV); fins i tot, en algunes ocasions podem veure eines o altres elements que ens diuen en veu alta quin era l'ofici o la feina que feia el propietari de la casa. En aquest sentit, farem un repàs de portes de cases pladurgellenques on apareixen algunes d'aquestes eines i altres elements.

Un ofici habitual en una zona rural és el de pagès. El cas més clar és una casa de Bellvís ubicada al carrer del Forn número 22, amb diferents eines incises en els carreus que fan de muntants laterals de la porta: un banc, una rella i un podall amb escarpell. El banc (fig. 16) és un tipus d'escala que s'utilitza per al treball agrícola, sobretot per collir o visurar els arbres (antigament emprat en relació amb les oliveres); la rella és una peça de ferro tallant fixada a l'arada que serveix per fer la penetració horitzontal del solc; i, finalment, el podall amb escarpell (fig. 17 i 18) era utilitzat per podar els ceps (soques de la vinya), i en alguns indrets també s'anomena veremall.⁵ En un cas, a la plaça Catalunya número 12 de Bell-lloc d'Urgell, hi ha una llinda amb el nom de FRANCISCO XIFRE i l'any 1791, acompanyat per una rella i un podall amb escarpell (fig. 19). En altres tres cases trobem només una rella: també a Bell-lloc d'Urgell, al carrer Urgell número 7, trobem una llinda amb el nom ANTON NOT i l'any 1788 (fig. 22); a Castellnou de Seana, la part del darrere de Cal Pau al carrer de la Mina (fig. 20); i a Golmés, Cal Felip al carrer Major número 4 (fig. 21).

Figura 16.- Banc i rella en una casa de Bellvís (foto: J.Y.).

Figura 17.- Podall amb escarpell en una casa de Bellvís (foto: J.Y.).

Figura 18.- Podall amb escarpell, Museu Romà Comamala, Vilabella (foto: J.Y.).

Figura 19.- Rella i podall amb escarpell en una casa de Bell-lloc d'Urgell, 1791 (foto: J.Y.).

Un altre dels oficis fonamentals en el món agrari és el de ferrer, del qual tenim dos exemples. Un primer cas és Cal Farré de Torregrossa, on trobem una rella, una ferradura i la data del 1774 (fig. 23). La presència de la rella ens podria dur a l'equívoc que fos pagès, però el renom de la casa i la presència d'una ferradura ens porta a pensar en aquesta altra possibilitat. Un altre exemple és Cal Cassola de

⁵ N. VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp*, Barcelona, 1991, p. 39.

Figura 20.- Relles a Cal Pau, Castellnou de Seana (foto: J.Y.).

Figura 21.- Rella a Cal Felip, Golmés (foto: J.Y.).

Figura 22.- Rella en una altra casa de Bell-lloc d'Urgell, 1788 (foto: J.Y.).

Figura 23.- Clau muda, tenalles, botavant i ferradures a Cal Cassola, Barbens, 1766 (foto: J.Y.).

Figura 24.- Rella i ferradura a Cal Farré, Torregrossa, 1774 (foto: J.Y.).

Figura 25.- Ferradures, enclusa, malls, martell per desferrar i botavant a Cal Batista, Golmés, 1770 (foto: J.Y.).

Figura 26.- Tisores en una casa d'Ivars d'Urgell (foto: J.Y.).

Barbens, a la placeta dels Cavallers de Malta, amb la data inscrita de 1766 (fig. 24).⁶ A la llinda hi ha una decoració vegetal en format d'oval, dins la qual hi ha productes realitzats pel ferrer, com un parell de ferradures (una a cada lateral) i una clau muda (a la part superior dels tres elements centrals). Els al-

Figura 27.- Barca a Cal Barquera, Torregrossa (foto: J.Y.).

Figura 28.- Barca en una casa de Palamós (foto: Gabriel Martín).

Figura 29.- Sol i espigues de blat a Cal Barquera, Torregrossa (foto: J.Y.).

Figura 30.- Roda de molí i espigues de blat, el Vilosell (foto: Vicenç Aguado).

tres dos elements són eines de treball: unes tenalles i un botavant. Existeixen llindes de ferrer similars a aquesta: entre d'altres, una es troba a La Carral, una antiga ferreria convertida en casa de colònies, prop del santuari del Miracle a Riner (el Solsonès). L'instrument del botavant té forma de pala i s'emprava per tallar les peülles dels animals de tir abans de fer-los, tal com podem contemplar en representacions antigues (vegeu com sant Eloi ferra el cavall endimoniat, en un relleu conservat al Museu Comarcal de Manresa i obra de Joan Grau cap al 1627, i que porta el botavant enganxat al cinturó).

La representació més espectacular vinculada amb l'ofici de ferrer la trobem a Cal Batista, a la carretera vella de Golmés. En concret, hi ha una llinda on apareixen, del propietari, l'any, l'esment de l'ofici, i un gran desplegament d'eines relacionades, fins i tot a la part de sota de la balconada (fig. 25). La inscripció és la següent: PERE IOAN MINGELL FARE / ANI 1770. Seria Pere Joan Minguell, que feia de ferrer ("faré"). A la llinda apareixen: a la dreta uns molls, unes fulles de ferro unides per un clauet en forma de tisores, que serveix per agafar les brases del foc o el metall roent per colpejar-lo, a mena de pinces; a sota de l'any quatre ferradures; i a l'esquerra, a sota un botavant, i a sobre un martell per desferrar. El martell per desferrar és una eina poc representada, però n'hem vist un exemplar a El Vilosell (les Garri-

⁶ Vegeu J. YEGUAS, "Fragments d'art: esteles funeràries al Pla d'Urgell, picapedrers al voltant del 1600, llindes curioses del segle XVIII i un panteó modernista a Vila-sana", *Quaderns de "El Pregoner d'Urgell"*, núm. 20 (2007), p. 83.

Figura 31.- Birret de capellà a Fondarella, 1796 (foto: J.Y.).

Figura 32.- Birret de capellà a Torregrossa, 1820 (foto: J.Y.).

gues), i també un altre a Cal Marfà de Monistrol de Calders (el Bages); aquesta darrera llinda és digna de ser estudiada, pel desplegament d'eines de ferrer que hi ha. Sota el balcó hi ha tres elements: dues ferradures, una a cada extrem; i una enclusa al centre de la pedra, un bloc d'acer que és un element protagonista quan es treballen metalls a cops de martell.

Un altre ofici del qual tenim llinda pladurgellenca representada és el de sastre, que només trobem en una sola ocasió a la plaça Homenatge a la vellesa número 7 d'Ivars d'Urgell. Sobre una llinda antiga, segurament del segle XVI, hi ha inscrites unes tisores mirant cap amunt (fig. 26). Les llindes amb tisores són

relativament habituals, a la Segarra en podem trobar diferents exemples (Hostafrancs, El Llor o Santa Fe).

A la plaça de l'Església de Torregrossa trobem unes representacions curioses a la façana de Cal Barquera, datada l'any 1785, amb una nau o barca (fig. 27). Segons Segarra Solsona, al darrere del renom hi ha una llegenda, la d'un mariner que anava pel mar amb la seva barca, i un dia va arribar una gran tempesta, després de sobreviure i espantat el mariner va decidir caminar terra endins fins trobar un poble on la gent no conegués el que era el mar.⁷ En tot cas, la barca hauria de fer referència al renom, potser cognom del patriarca, de la casa, de la mateixa manera que a Palamós trobem a Cal Ginau (fig. 28), i hi trobem les lletres GI i una nau, curiosament similar a la de Torregrossa. Però també en podem saber l'ofici, perquè en una altra llinda apareixen dues espigues de blat flanquejant un sol esquemàtic (fig. 29); espigues que recorden les que apareixen al costat d'una roda de molí (fig. 30) al carrer del Raval d'El Vilosell (les Garrigues).

Finalment, trobem dos barrets de capellà, un ofici nostrat i que en aquella època n'hi havia un a cada poble. En concret, el nom exacte seria un birret, fet de roba, i rígid, que tenia aletes cap amunt i era propi dels prelats o dels doctors universitaris. Els dos casos es troben prop de l'església parroquial, en concret a les rectories: un està a Fondarella i datat el 1796 (fig. 31), l'altre a Torregrossa i de l'any 1820 (fig. 32). Podem comparar-ho amb el birret de sant Josep Oriol, difunt el 1702, però retratat per Josep Bernat Flaugier entre 1790-1795, en dates molt properes a les obres pladurgellenques, i que es troba a l'església de Santa Maria del Pi a Barcelona.

PRESÈNCIA DEL LAUBURU A LES CASES

Entre 1780 i 1829 localitzem tres cases del Pla d'Urgell que tenen una creu corbada amb quatre braços, un motiu decoratiu que alguns especialistes anomenen "creu esvàstica corbada", i que també es coneix com a "creu basca" perquè a l'últim segle ha esdevingut un símbol de la identitat basca. El *lauburu*, nom que en basc significa "quatre caps", té un origen confús, i la pretensió d'aquest article tampoc és treure'n l'entrellat, simplement faré un breu estat de la qüestió sobre el tema. La creu gammada o es-

⁷ V. SEGARRA SOLSONA, "Renoms de Torregrossa", *Aportacions a l'onomàstica catalana. Actes de XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica Catalana*, Lleida, 2003, p. 399.

Figura 33.- *Lauburu* a Cal senyor Ricardo, el Poal, 1780 (foto: J.Y.).

Figura 34.- *Lauburu* a Cal vell del Tieso, el Palau d'Anglesola (foto: J.Y.).

vàstica, tan coneguda en l'època nazi a Alemanya, es remunta a l'Edat de Bronze. Els antics pensaven que tenia propietats màgiques i d'amulet. Hi ha autors que es pensen que podria ser un símbol solar. Els braços de l'esvàstica són rectilinis, en canvi, el braços del *lauburu* són corbats o en forma de vírgula. L'esvàstica rectilínia desapareix a l'època medieval, i no reneix fins que el 1920 els nazis l'adopten com a emblema del seu partit; cal tenir en compte que aquest motiu es va popularitzar d'ençà que el 1870 se'n van trobar a les excavacions de Troia, a Turquia. A l'època antiga i medieval no trobem l'esvàstica de braços corbats, perquè sorgeix a l'època moderna. Un dels primers exemplars es troba en una creu de la vila de Bidarraï (Navarra), i dataria de l'any 1690.⁸

El cas és que de *lauburu* se'n troben al País Basc, Navarra, Iparralde (o País Basc francès), però també a la Gascunya, a l'Aragó, a Catalunya, i a altres regions d'Europa (com Alsàcia o Àustria). Curiosament n'hi ha testimonis a Amèrica, segurament producte d'emigrants europeus. Fins ara, els casos catalans s'havien tractat poc i s'havien circumscrit a la zona pirinenca, però, al marge dels pladurgellencs, també n'hem vist a la Segarra (Biosca) i a les Garrigues (La Granadella, El Vilosell –fig. 36– i Granyena de les Garrigues). Com van arribar fins aquí? No ho sabem, una hipòtesi podria ser fruit de l'abundant emigració occitana.

El primer cronològicament parlant el trobem a El Poal, a Cal senyor Ricardo, a la plaça Felip Rodés número 1, amb el nom del promotor JOSEPH ALBERT i

⁸ P. VEYRIN, "La croix à virgules dite croix basque", *Bulletin du Musée Basque*, núm. 11, 1936, p. 324-368; P. VEYRIN, "Le svastika courbé et autres motifs virguloïdes dans l'art populaire basque", *VIIIème Congrès d'études basques*, Biarritz, 1948, p. 883-891; S. de PABLO, "El lauburu. Política, cultura e identidad nacional en torno a un símbolo del País Vasco", *Memoria y civilización*, núm. 12, 2009, p. 109-153.

Figura 35.- *Lauburu* a Bell-lloc d'Urgell (foto: J.Y.).

Fig. 36.- *Lauburu* al Vilosell (foto: J.Y.).

la data 1780 (fig. 33). a segona la trobem a Cal vell del Tieso (o Cal Poli), al carrer Sant Antoni número 3 d'El Palau d'Anglesola: no té data, però seria de finals del segle XVIII (fig. 34). I, finalment, a la plaça Major de Bell-lloc d'Urgell, al costat de l'ajuntament, n'hi ha un altre, datat l'any 1829 (fig. 35).

APÈNDIX DOCUMENTAL

1719, 12 de febrer. Sentència d'un judici verbal entre Jaume Joan Macià i el seu cunyat Martí Estales sobre la possessió d'una casa i diferents terrenys de terra d'El Poal. Arxiu particular d'El Poal, full solt.⁹

Liquidació dels crèdits tenia mon pare en esta casa que se compongueren ab mon oncle Estales en judici davant lo assessor, en Tàrrega lo any 1719 [nota posterior].

Havent comparegut Martí Estales, fadrí pagès del Poal, y Jaume Joan Macià, vuy als 20 de octubre de 1718, en presència de mi lo baix firmat com del batlle del Poal, dit Martí Estales a demanat a Jaume Joan Macià fos condemnat en haver de deixar vacua y despedida la possessió de la casa y hacienda que dit Macià posseheix per ser aquella pròpia de Joseph Estales, quondam son pare, de qui dit Martí Estales és fill y hereu,

y dit Jaume Joan Macià, responent, diu que la dita casa y hacienda se li ha donat en dot quant casà ab Maria Estales, com conste en los capítols matrimoniais rebuts en poder del rector del Poal als 9 de abril de 1696. Per lo senyor don Anton Desvalls y Vergós, senyor del dit poble, y que en cas no substituís sa pretensió, deuria dit Estales de pagar los crèdits que dit Macià té sobre la dita casa y heretat, los quals foren abonats en dits capítols y los don Joseph Font, com assessor, ohidas las part, y examinats los papers de un y altre, ha declarat competir la dita casa y heretat al dit Martí Estales, pagats emperò primer los crèdits al dit Macià, que se han liquidat en presència de les dites parts y del it Joseph Font, assessor predit, en lo modo que se segueix.

Primo, se liquida a favor del dit Macià cinquanta lliuras que foren llegades per Maria Estales, mare de dita Maria Macià y Estales, conste del testament de dita Maria, en poder de la rectoria del Poal, al 3 de maig de 1694, dich 50 ll..

Ítem, se liquida a favor del dit Macià mil sisentas seixanta dos teulas se an servit per la casa que dit Macià ha fabricat, y per lo port de aquelles vint y dos lliuras dotze sous y quatre [diners], dich 50 ll. / 22 ll. 12 ss. 4 [drs.].

Ítem, se liquida a favor de Macià vint y dos lliuras sinch sous per lo valor de la fusta se trobe en dita casa,

⁹ La transcripció respecta la grafia original del text sense adequar-la a les normes ortotipogràfiques actuals. Només hem posat accents, per tal de comprendre-ho millor.

conste de son recibo per Joan Soler rabé als 29 de mars de 1698, dich 22 ll. 5 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià sis lliuras per dos ports de dita fusta de Térrens al Poal, dich 6 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià cinquanta y sinch lliuras per lo preu fet y mans de la casa se construhí en lo lloch del Poal, fet per Gerònim Barbosa y Francesch Ver, mestres de casas, convé del paper del dit preu fet als 15 de maig de 1698, dich 55 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià la quantitat de sexanta lliuras per lo treball y gastos se judica de aportar tant la pedra picada com la pedra dels fonaments des de la pedrera de Arbeca al poble dels Poal, per no poder fer lo carro sinó un camí cada dia, dich 60 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià trenta lliura per lo valor de la cals, port de aquella des de Arbeca, port de arena per fer la argamassa per la construcció y obres de dita casa, 30 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià quatre lliuras y deu sous per lo valor y ports de les canyes si an servit per cubrir la dita casa, dich 2 [sic] ll. 10 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià una lliura vuit sous per lo valor de una medecina per Martí Estales, conste de recibo fet per Mariano Uguet apotecari de Bellví al 21 de 7bre 1716, dich 1 ll. 8 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià dotze lliuras deu sous per lo valor de la paret mitjera entre Geroni Clua y la casa nova, conste de son recibo, als 12 ll. 10 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià setze lliuras y dos sous per dos novenes, la una per Joseph Estales, son sogre, y la altra per Maria Estales, sa sogra, conste de son recibo fet per lo reverent Antoni Bordes, rector del Poal, als dich 16 ll. 2 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià vint y una lliura per lo valor y mans de tres portes de fusta y unas tapieras per la fàbrica de dita casa, consta de son recibo fet per Joan Fortuny, fuster de Sant Martí, als 20 de 7bre 1716, dich 21 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià trenta y una lliura, és a saber, les vint y vuit per sinch anyades de censos atrassades, a rahó de sinch lliuras dotze sous quiscun any, fa de censos dita casa y heretat, y per sinch anyades atrassades conste de son recibo fet per donya Antònia Desvalls y de Alegre, dich 31 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià una lliura vint sous per medecina presa a Joseph Solsona, apotecari del Palau, conste de son recibo, la qual a servit per dit povill, dich 1 ll. 8 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià sinch lliuras dotze sous per lo valor de vuit golfos de ferro grossos per les portes de la casa construhida, conste de son recibo fet per Francesch ferrer del Palau, dich 5 ll. 12 ss..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià trenta lliuras per lo cost de fabricar y fer dos sitges per posar gra, de cabuda de unes trescentes quarteres, poch més o menos, a rahó de dos sous per quartera segons lo estil y cost de fer dites sitges, dich 30 ll..

Ítem, se liquida a favor de dit Macià cent y vint lliuras per lo dot, robes y averies, competeix a Maria Macià y Estales en la casa y heretat de Joseph Estales, quondam son sogre y pare de dit Martí Estales, segons la possibilitat de dita casa y hacienda y qualitat de Jaume Joan Macià, dich 120 ll..

[Suma total] 289 lliures 7 sous 2 [diners].

Se note que dels fruits venuts des de lo any 1696 fins lo any 1718 no se'n deu fer càrrega alguna al dit Macià, per haver sustentat al dit Martí Estales de calsar, vestir, menjar y beurer des de la edad de quatre anys fins a la edad de catorse, y haver pagat los mals y càrrechs que dita casa y heretat està obligada, y des de lo any set [1707] fins lo any corrent no si aver-se pogut coltivar la hacienda per rahó de les guerres, y per haver quedat lo poble del Poal ynabitat, y per los restants anys [.....] de deu constar fruits alguns per haver dit Jaume Joan Macià, y dit Martí Estales convingut que quiscun any dit Macià li agués de sembrar a sos gastos vuit quarteres de gra en dita eretat, y per consegüent no se ha liquidat en dèbit de dit Macià y crèdit de dit Estales cosa alguna per rahó de dits fruits, y així estat per lo infraescrit condempnat en judici verbal, condempnat a dit Macià en deixar a favor de dit Martí, pagant emperò primer lo any dit Martí a dit Jaume Joan Macià les sobreliquidades partides, que junts prenen suma de quatrecentes vuitanta nou lliuras set sous y quatre [diners], y les dites parts presents sen judici se han tinguda per intimada la dita declaració y sentència. En Tàrrega, als 12 de febrer de 1719. Joseph Font, acessor.